

SCHULTHEISZ EMIL: CORNELIUS AGRIPPA

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A XVI. század első felében élt humanista orvosok működése az orvostörténelemnek igen érdekes, de még sok homályos momentumot tartalmazó fejezete. Az újabb forrástanulmányok alapján e korszak számos humanista tudósa tarthat igényt nemcsak a kultúrtörténet, de a medicina történelmét vizsgálók érdeklődésére is, noha jelentőségük az orvostudomány fejlődése szempontjából vitatott.

A század elismert kozmográfusa, akinek orvosirodalmi munkássága nem elhanyagolható, Heinrich von Nettesheim. Kölnben született 1468-ban, s ott töltötte fiatalságát is. Szülővárosában kezdte meg orvosi, jogi s klasszikus filológiai tanulmányait. Studiumai végeztével az akkori szokásoknak megfelelően antik csengésű nevet vett fel, s Cornelius Agrippa néven került a humanizmus történetébe.

Sok irányú érdeklődése, széleskörű tanulmányai polihisztorrá tették. Filozófus volt, jogász, városi és gyakorló orvos, akit a politika kérdései úgy érdekeltek, mint a teológia és a haditudomány. Utóbbinak nemcsak elméletével, de legköznapiabb gyakorlatával is igen intenzíven foglalkozott. 1506 és 1509 között Olaszországban, Franciaországban és Spanyolországban folytatta kalandos életét egyes fejedelmek katonai szolgálatában. A több csatában kitűnt zsoldoskapitány a tábori élet minden szabad percét studiumokkal töltötte. Hosszú ideig azonban sehol nem tartózkodott, nyugtalan természete mindig valami újat keresett. Ez az állandó útkeresés jellemzi pályáját, de humanista munkásságát is.

Az egyházzal igen hamar ellentétbe került. Fiatal éveiben a miszticizmus kötötte le a gondolatait. 1508-ban teozófiai irányzatú titkos társaságot alapított, melynek az ő elnöklete alatt Európa különböző országaiból számos tagja volt. Mikor aztán az egyébként neves humanista, Johannes Reuchlin 'De verbo mirifico' című kabbalisztikus könyvéből nyilvános előadásokat tartott, a papság eretnekként üldözte. Visszatért hát az akkor sokkal toleránsabb német földre. Ez az ügye rövidesen feledésbe merülhetett, mert 1511-ben ismét Itáliában találjuk, mégpedig a pisai zsinat tagjaként. Hogy itteni szereplése hogyan és miért ért oly hamar véget, nem ismeretes. Tény,

hogy rövidesen ismét hadi szolgálatba állt. Miksa császár seregének lesz egyik tisztje, s bátorságáért az uralkodó lovaggá üti. Katonai karrierje ezzel be is fejeződik.

A következő éveket csak a tanulásnak szenteli. 1515-ben avatják a pavai egyetemen az orvostudomány doktorává. Néhány hónap múlva ugyanazon az egyetemen mindkét jog doktorává promoveál. Hogy a teológiai és filozófiai tanulmányokkal sem hagyott fel, azt egyik akadémiai előadása mutatja. Még promotiójának évében Hermész Trismegistosz művei alapján praelegál, amint az a pavai egyetem matrikuláiból kitűnik. Négy, aránylag nyugalmas, kizárólag tanulmányokkal töltött esztendő után ismét a kalandozás évei következnek. Ezek azonban már nem Mars, hanem Aesculap jegyében. Sok helyen folytatott változatos orvosi gyakorlat után 1518-ban Metzben lesz városi syndicus. Mivel időközben Luther hívéül szegődött, nem maradhatott ebben az ortodox katolikus városban. Átköltözött a szabadabb szellemű Genfbe, felcserélve az ügyészi talárt a kígyós bottal. Egyre növekvő orvosi hírnevének köszönhetette városi orvossá történt megválasztását a svájci Freiburgban (1523).

Ez a funkció úgy látszik nem elégítette ki, mert 1524-ben Lyonba ment, ahol a francia anyakirályné, Louise de Bourbon orvosa lett. Hosszú időt persze itt sem töltött el. A szabadszellemű orvos nem tudott beilleszkedni az udvari életbe. A királyi udvarról alkotott lesújtó véleményét nemigen titkolta, sőt nyíltan éles kritikával illette a francia társadalmi berendezkedést. Ennek az állásfoglalásnak csak egy következménye lehetett: menekülnie kellett Franciaországból.

Hollandiában számított több szellemi szabadságra. 1528-ban telepedett le Antwerpenben, ahol a városnak csakhamar keresett orvosa lett. Mint korának sok más tudós *medicusa*, a kiterjedt praxis mellett sem hanyagolta el a humanista diszciplínák – ez idő tájt főleg a historiográfia – művelését. E téren való munkálkodásának hivatalos elismerését császári történésszé való kinevezése jelentette.

Az oknyomozó történelemmel való foglalkozás háttérbe szorította Nettesheim teológiai-filozófiai érdeklődését. A miszticizmus iránti fiatalkori lelkesedése is már a múlté. 1530-ban megjelent – de már öt ével azelőtt, még Lyonban megírt – *'Declamatio de incertitudine et vanitate omnium scientiarum et artium'*¹ című művében élesen szembefordul a misztikával, és szkeptikus gúnnyal ostromozza kortársai elavult, eredeti valójából kiforgatott formális skolaszticizmusát. A XVI. század gondolkodását, különösen pedig gondolkodásbeli fonákságait tárgyalja e könyvben, de kitér a kor erkölcsére és szokásaira is. Erős szavakkal bírálja az udvari élet romlottságát, s kortársait nyilván meglepő társadalmi reformokat javasol.

A tudományok helyzetét elemezve rávilágít az egyes diszciplínák, köztük a medicina hiányosságaira. Éles ellentétben ítéli el a csillagjóslás minden formáját.

Mivel Nettesheim ezúttal is, noha más okokból mint fiatalkori műveiben, szembekerül a hivatalos egyházi felfogással, a pápa indexre helyezi a munkát. Ez a tény csak fokozza a könyv

iránti érdeklődést. Két évszázadon át számos kiadást ért meg, s Európa minden művelt nyelvére lefordították. Az 1530-as antwerpeni kiadás után már egy évvel, 1531-ben Kölnben ismét megjelent. Az iránta való érdeklődés még a XVIII. században is oly nagy volt, hogy újabb kiadásokat tett szükségessé. Legutolsó német kiadását F. Mauthner rendezte sajtó alá 1913-ban: 'Eitelkeit und Unsicherheit der Wissenschaften'² címmel.

Nettesheim személyisége s így irodalmi munkássága nem minden ellentmondás nélkül való. Míg fent idézett könyvében kifejezetten elvet minden misztikus gondolatot, és szellemes szarkazmussal leplez le sok tudós mezbe öltöztetett ostobaságot, addig három évvel később Kölnben megjelent újabb művében ('De occulta philosophia')³ ismét az újplatonista emanációtan hatása alatt áll, és hogy ezt a művet 25 évvel annak megjelenés előtt – mint előszavában maga mondja „ifjú fejjel” – írta, aligha szolgálhat mentségül. Kiadására senki sem kényszerítette. Érdeklődése azonban ismét az okkult „tudományok”-ra irányult, s a nemrég még minden áltudományt keményen bíráló orvos megjelentette a humanista irodalom egyik legzavarosabb könyvét. Ezt az ellentmondást nyilván maga is érezte, ezért a mentegetőző előszó. A korai mű késői kiadásának rejtélyét azonban a bevezetés megoldatlanul hagyja.

Míg előző könyvének igazságkereső szókimondása haragította meg a teológusokat, okkult filozófiáról írt könyvének kabbalisztikus „pogányságával” tette ellenségévé az egyházat. Minthogy ez alkalommal már az inkvizíció is működésbe lépett, Agrippa ismét kényszerű útra kel. Kölnbe, majd – biztonságot itt sem találva – 1535-ben újra Franciaországba ment. A Lyon felé vezető úton elfogják, de barátai segítségével rövidesen kiszabadul. Sokáig nem élvezhette szabadságát, néhány héttel ezután Grenoble-ban 49 éves korában meghalt.

Tulajdonképpen orvosi könyvet mindössze kettőt ír. Mindkettő a pestissel foglalkozik. Az egyik német nyelvű: 'Beschreibung der Pest'⁴; a pestis tünettanát és kórlefolyását tárgyalja. A másik nyelve latin: 'Antidota securissima contra pestem';⁵ benne a pestis kezelését, különösen a hatásosnak vélt gyógyszereket írja le. Nyomtatásban először az 1550. évi lyoni összkiadásban jelentek meg. Ez az összkiadás tartalmazza egyébként a Cornelius Agrippa életrajzi adatait a legmegbízhatóbban tükröző levelezését is.⁶ Utóbbin alapszik Nettesheim egyetlen kimerítő – de távolról sem kielégítő – biográfiája is, melyet több mint száz évvel ezelőtt írt az angol Henry Morley.⁷ A Nettesheimről írott tanulmányok száma egyébként is meglepően kevés, pedig – mint legelső életrajzírója, C. Meiners megjegyzi –⁸ befolyása a XVI. század orvosi gondolkodására vitathatatlan. Ilyen vonatkozásban a pestisről írt munkái jelentéktelenek. Nem kétséges azonban, hogy a 'De vanitate scientiarum...' indirekt hatása nagy volt. A skolasztikus dialektikával szemben képviselt álláspontja sok tekintetben Paracelsusra emlékeztet. Hohenheim és Nettesheim között egyébként is sok a rokon vonás. A két orvos nyugtalan, kalandos életének eseményei, de még inkább teológiai-filozófiai megnyilatkozásaik sok hasonlóságot mutatnak. Paracelsus persze

konzekvensebb, mélyebb és realisabb volt, ennek következtében hatásában is mérhetetlenül nagyobb. Ha azonban a későbbi humanista orvosirodalom műveiben tudatosan keressük Cornelius Agrippa gondolatait, munkáinak befolyását, személye is nagyobb jelentőségűnek tűnik. Erre utal G. Bandmann könyve is,⁹ amely szerint a kedélybetegségek zeneterápiájában Nettesheim írásainak e korban fontos szerepük volt. Az egyéb vonatkozások felderítése még az orvostörténelem előtt álló feladat.

---

¹ „A tudományok és művészetek hiábavalóságáról és bizonytalanságáról szóló beszéd”

² „A tudományok hiúsága és bizonytalansága”

³ „A titkos filozófiáról”

⁴ „A pestis leírása”

⁵ „A pestis elleni legbiztosabb ellenszer”

⁶ *Epistolarum Henrici Cornelii Agrippae ad familiares et eorum ad ipsum libr. VII.*

⁷ *The life of Henry Cornelius Agrippa von Nettesheim, Doctor and Knight, commonly known as a Magician.* (London, 1856).

⁸ *Lebensbeschreibungen berühmter Männer aus den Zeiten der Wiederherstellung der Wissenschaften.* Zürich, 1975. 1. köt. 213–406.

⁹ *Melancholie und Musik.* (Köln, 1960).